

De Groote Oorlog volgens Sam Van Clevén

TURNHOUT – Wat is dat toch met die Groote Oorlog die vanaf dit jaar zo massaal zullen herdenken? Is het omdat de geschiedenis enkel nog kan worden verteld door memorialen en kerkhoven? Of willen we bij de volgende generaties het bewustzijn aanscherpen dat zoiets nooit meer mag gebeuren? Wereldoorlog I in de Kempen is niet te vergelijken met wat zich in de Westhoek afspeelde, maar toch is het 'iedereen held, iedereen slachtoffer'. Historicus Sam Van Clemen onderzocht hoe betrokken onze regio was.

De dodendraad langs de Nederlandse grens, voedselbedeling en noodwoningen in Turnhout, prins de Ligne die sneuvelde op de weg van Zammel naar Westerlo en het platbranden van de markt in Retie. Het zijn maar enkele oorlogsfeiten in het grote geheel van wat de jaren 1914 tot 1918 voor het verloop van de geschiedenis hebben betekend. Sam Van Clemen uit Turnhout studeerde geschiedenis aan de Leuvense universiteit en verdiepte zich voor zijn thesis in de Eerste Wereldoorlog in en rond zijn geboortestad. En het onderwerp had voor hem ook een persoonlijke dimensie.

© KLM

Sam: "Mijn overgrootvader was gemeentesecretaris in Herselt. Op 17 augustus is daar onder dubieuze omstandigheden een Duitse officier neergeschoten. Niet eens zeker dat het schot door een burger gelost werd, ontstaken de Duitsers in een razernij. 'Man hat geschossen!' was voldoende om het hele dorp te terroriseren. Huisen werden in brand gestoken, de pastoor en onderpastoor, de burgemeester en de gemeentesecretaris – mijn overgrootvader dus – werden uit hun huis gesleurd en afgetuigd voor het ge-

meentehuis. In totaal stierven er 29 onschuldige burgers. Mijn grootmoeder heeft dat als kind allemaal zien gebeuren. Ze vertelde ook vaak hoe de Duitsers in hun woning werden ingekwartierd en mee aan tafel schoven, het geweer in de aanslag. Dan moest haar moeder het eten voorproeven, zodat ze zeker waren dat ze er geen vergif in had vermengd. Overgrootvader heeft de gruwelen wel overleefd maar is er nooit van genezen. Hij stierf in 1918."

Van de moord op één man tot de massaslachting

Het kan geen kwaad om het verloop van de oorlog nog eens op te frissen. Sam: "In het begin van de 20ste eeuw was Duitsland de opkomende economische grootmacht. Ze droomden er hardop van een oorlog en versterkten alvast hun legertroepen. Het was alleen nog wachten op een aanleiding. Die kwam er op 29 juni 1914, toen een Servische nationalist de aartshertog en troonopvolger Frans-Ferdinand van Oostenrijk vermoordde. Het onderzoek werd stuntelig gevoerd en ultimatus niet gerespecteerd zodat het Oostenrijks-Hongaars leger een maand later Servië binnenviel. Europa was toen een kluwen van bondgenootschappen. Duitsland steunde Oostenrijk-Hongarije, Rusland schaarde zich aan de zijde van Servië. De militaire verdragen traden in werking en vanaf 4 augustus stond heel het continent in brand. Die kettingreactie is ongelooflijk snel gegaan. Ik heb de lokale kranten uit die tijd nagelezen. Einde juli ging het nog over bedevaarten en de mogelijke opening van een zwembad. Een week later alleen nog over de oorlog. De Duitsers dachten dat ze de oorlog met gemak zouden winnen maar dat viel tegen. Ze leverden strijd zowel aan de Oostkant tegen de Russen als aan de Westkant tegen de geallieerden. België was neutraal maar dat werd door de Duitsers

met de voeten getreden omdat ze via ons land Frankrijk wilden bereiken. Daarop schoten de Engelsen in actie die door een verdrag onze neutraliteit hadden gegarandeerd, later bijgestaan door de Amerikanen. De andere continenten geraakten betrokken door de kolonies die hun soldaten naar hier stuurden. Alleen Nederland wist zich buiten het conflict te houden. Na anderhalve maand lagen de fronten in het Westen vast. Ze zouden vier jaar lang geen meter verschuiven en in de Westhoek werd een bittere loopgravenoorlog uitgevochten. Waarbij de offensieven telkens op een haar na mislukten omdat de wapens die ze toen hadden, het verschil niet konden maken. Uiteindelijk gaf het Duitse leger, moe en uitgeput, de strijd op en tekenden ze op 11 november 1918 de wapenstilstand. De oorlog heeft dan aan 11 miljoen soldaten en 2 miljoen burgers het leven gekost."

In de Kempen bleef het relatief stil

Onze regio was in die periode nog een landelijk gebied, met kleine geïsoleerde gemeenschappen rond de kerktoeren. Buiten de huisnijverheid in tabak, papier en diamant was er weinig of geen industrie. Het was een niemandsland, vlakbij de Nederlandse grens waar de Duitsers niets te zoeken hadden. Bij de Duitse inval speelde het strijdgewoel zich vooral af in Vlaams-Brabant en rond Antwerpen. Sam: "De Kempen leverde wel een belangrijke bijdrage in de mobilisatie. De soldaten werden massaal per trein naar hun leger-eenheden gebracht in o.a. Luik en langs de Belgisch-Duitse grensstreek. Het thuisfront wachtte af, de kranten schilderden het Duitse leger nog af als een bende hongerijders dat niks voorstelde. Toen de eerste vluchtelingen aankwamen, begon de paniek maar eigenlijk is er hier relatief weinig gebeurd. Buiten het drama in Herselt waar mijn overgrootvader bij betrokken was en het bestoken van de markt in Retie omdat ook daar een Duitser door een vermeend burgerschot was geraakt. Heel het dorp sloeg op de vlucht maar toen het gevaar geweken was, keerden ze toch weer terug. Dergelijke verhalen gingen het land rond zodat iedereen de schrik op het lijf kreeg. Turnhout is zo tot drie keer toe leeggelopen. Onze regio is wel bezet geweest door de Duitsers maar de Amerikanen hielden ons in leven. In Turnhout in de Renier Sniedersstraat staat nog altijd het huis waar destijds het 'Centraal Magazijn voor Voedselbedeling' was ondergebracht en waar de mensen in lange rijen moesten aanschuiven voor wat meel en aardappelen."

De schrik van de dodendraad

Tijdens de bezetting vluchtten de Kempense jongens via het neutrale Nederland om dienst te nemen in het Belgische leger achter de IJzer.

"Wie over die dodendraad wilde vluchten en niet behendig was met het houten passeerkader, bleef gegarandeerd plakken"

De Duitsers installeerden daarop langs de hele grens met Nederland een hoogspanningsdraad van enkele duizend volt. Sam: "Wie over die dodendraad wilde vluchten en niet behendig was met het houten passeerkader, bleef gegarandeerd 'plakken'. In die tijd was de werking van elektriciteit immers nog ongekend. De pastoors kregen zelfs de opdracht om tijdens hun zondagspreek de mensen op het gevaar ervan te wijzen. Toch bleven honderden grenspasseurs hun kans wagen. Er werden diensten opgezet om hen op te pikken en veilig over de grens te brengen. Niet alleen soldaten die naar het strijdfrent trokken maar ook smokkelaars en koeriers met soldatenbrieven. In Zondereigen wordt er met de herdenking dit jaar een stuk van die Dodendraad opnieuw gereconstrueerd, compleet met schakelhuisje. Ook Baarle-Hertog speelde een belangrijke rol. Doordat het deels op neutraal Nederlands grondgebied lag, werd het een

draaischijf voor berichten tussen het front en bezet gebied, het opsporen van vijandelijke zenders en contacten met de Belgische delegatie in Den Haag. Pas na de oorlog zouden de Duitsers erachter komen welk belangrijke rol de zendmast in Baarle-Hertog heeft gespeeld."

Activisme en verzet

Hoewel de collaboratie in de Eerste Wereldoorlog niet te vergelijken is met wat er dertig jaar later gebeurde, is er toch sprake van activisme. Sam: "Het is nog niet onderzocht en dat is dan ook het volgende project waar ik aan zal werken. De Duitsers wilden de onafhankelijkheid van Vlaanderen uitroepen via een volksraadpleging. In Turnhout zou die plaatsvinden in een zaaltje in de Otterstraat maar de Duitsers hebben zelf mogelijke rellen hardhandig de kop ingedrukt. Ook het verzet was van een kleinere orde. Buiten de grenspassing en de zendmast in Baarle-

De Eerste Wereldoorlog in de Kempen

Ook onze regio blijft niet achter in de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Wij zetten enkele activiteiten en interessante informatiekanalen op een rijtje.

- Historicus en auteur Sam Van Clemen schreef een nieuwe reisgids naar meer dan tweehonderd relikten, musea en herdenkingsplaatsen in België die verband houden met de eerste wereldoorlog. In de Kempen zijn dat o.a. de bunkers langs het kanaal Dessel-Schoten, het dorpsplein van Herselt, de Dodendraad langs de Nederlandse grens, de zend- en ontvangmast in Baarle-Hertog. Van zijn hand verschenen ook al 'De kleine geschiedenis van de Kempen' en 'Turnhout tijdens de Eerste Wereldoorlog'. Meer info over deze publicaties op www.samvanclemen.be

- De Dodendraad heeft een belangrijke rol gespeeld in de oorlog. Alle info over het belang van deze grens tussen oorlog en vrede, herdenkingsactiviteiten en wandelroutes vind je op www.dodendraad.org

- Erfgoedcel K.ERF werkt met een aantal heemkundige kringen en geschiedkundige genootschappen aan 'Kempense Klaprozen', een project waar voor zeven gemeenten in onze regio de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog in kaart worden gebracht. Meer info op www.kempenseklaprozen.be

- De provincie Antwerpen bundelt alle activiteiten, waaronder ook die in de Kempen, op www.antwerpen1914-1918.be

Hertog kon je niet echt spreken van actief verzet met sabotage of aanslagen. Wel kregen veel boelingen in de tijd de naam Albert of Elisabeth. Als een soort statement. En als kardinaal Mercier die symbool stond voor het verzet tegen de Duitsers naar Turnhout kwam, was er een grote volkstoeloop."

De grote herdenking

Nog voor de honderdste verjaardag van het begin van de oorlog in de zomer van 1914, wordt ons land al overspoeld door oproepen om de Grote Oorlog te herdenken. Sam: "Ik hoop maar dat de mensen het niet beu zullen zijn nog voordat de herdenkingen goed en wel beginnen. Er zijn enorme budgetten vrijgemaakt, op alle bestuursniveaus en iedereen wil daar natuurlijk graag een graantje van meepikken. Positief is wel dat herdenkingsplaatsen en monumenten weer mooi in

ere hersteld worden. Want laat ons duidelijk zijn: de Eerste Wereldoorlog mag niet vergeten worden. Uiteraard zal de Westhoek een belangrijke rol spelen, het landschap getuigt er nog altijd van de verschrikkingen op de slagvelden. Leuven en de forten rond Luik zijn ook de moeite van een bezoek waard. Persoonlijk zou ik het fort van Loncin, bij Ans, aanraden. Het is één van de negen forten die generaal Brialmont in een grote cirkel rond de stad Luik had aangelegd en dat op 12 augustus 1914 door een Duitse granaat werd verwoest. Het is nadien nooit meer heropge-

© Heemkundekring Baarle-Hertog

bouwd maar bleef een gedenkplaats voor de 250 soldaten die er nog altijd onder de brokstukken begraven liggen. Welke oorlogsfeiten in de Kempen het herdenken waard zijn? Ik zou zeggen: het begin en het einde van de oorlog. Die massa Kempense jongens die naar het front trokken en vier jaar later terugkeerden. Dat waren de momenten die de oorlog voor de mensen hier echt voelbaar hebben gemaakt."

Tekst Suzanne Antonis

© Heemkundekring Baarle-Hertog